

בהעלות הענן

הארת דרכי מו"ר זיע"א

נאמר בישיבת תורת רפאל ירושלים
ובכולל עטרת שלמה בית שמש

משכני אחריו נרוצה

אנו עומדים עתה בעשרה בטבת, יום השלישי לשלשת ימי החושך, שבכל אחד מהם התחדשה פורענות לישראל, בעשירי בטבת הושמה העיר במצור ומצוק, צרה זו אירעה בשלהי ימי בית ראשון, בשמיני מת עזרא הסופר, בתחילת ימי בית שני, ובשמיני צוה תלמי לתרגם התורה ליונית, בשלהי ימי בית שני, ועל צער זה נאמר ש'האריכו מענית'.

החיבור והניתוק אל הקב"ה

המתבונן יראה איך סדר מאורעות אלו הולך ונסוג, כי בבית ראשון היה רק יום א', ובשני נוספו עוד יום ועוד יום, עד שהתפשט החושך והתפרס על שלשה ימים, בהם הוא משתרש ושוקע כמענית בתלם, והצד השווה של כל המאורעות הוא, שיש בהם צמצום הגורם לניתוק, וממילא נקבע תהליך של הקטנה, כי במצור ומצוק צומצמה העיר וניתק צינור השפע של ציון מכלל יופי, ובמות עזרא צומצם שפע הנבואה, וניתק הקשר הרוחני המנהיג את העולם, ותרגום התורה, צמצם את התפיסה הנכונה של לה"ק, המגדירה את עצם פנימיות הדבר, וניתק החיבור האמיתי הפנימי בין נשמת הדברים להופעתם החיצונית.

לעומת זאת, חיי האדם נמשכים בסדר עולה, כמו שכתב הגר"א [אד"א ישעיה א] ששלשת מיני הבכורה הם כנגד שלשה תקופות חיי האדם, בימי העליה רודף אחר תאוות כחמור, בימי העמידה נושא בעול הפרנסה כשור, בימי הירידה נשברת התאוה ומתגברת חכמת הנפש, ואז נחשב 'אדם', והיינו שה'בכורה' היא ייצוג דרך, וחילוק האופי בג' מינים אלו הוא חילוקי המאפיינים של ג' תקופות האדם.

חלוקים הם דיני הבכורה לפי מהותם, את ה'חמור' יש להמיר בשה תמים, או בעריפה, כי עיקר האדם לקדש עצמו, ולשבר ולבטל תאוותיו לגמרי, ואילו עול ה'שור' להקרבה, כי זהו ענין ההקדש, שיפריש אדם חלק מממונו ויתנו לעליון, וה'אדם' יכול להשלים את עצמו, ולכן נשאר כפי שהוא, ורק קדושתו עומדת לפדיון. שלשת אלו הם אופני חיבור אל השורש, היפך תנועת הניתוק של ימי טבת, ויש להתבונן מה המניע של שתי תנועות הפכיות אלו.

תחושה מפעימה היא לראות את חסד הקב"ה עם ברואיו, שאין הבן נולד לאביו עד שיגדל האב ויצא מהיותו 'חמור', ואין תלמיד יושב לפני רבו, אלא כאשר יצא מכלל 'שור', ואין ההנהגה לכלל ישראל נמסרת אלא למי שכבר השלים היותו 'אדם'. כי לו היו מקדימים ללדת וללמד, הרי 'היוצא' מ'חמור' או מ'שור' יקשה עליו להתעלות ולצאת ממצבו הנחות, ועאכ"כ בהנהגת הכלל, הרי כשהנהגה בידי מי שעדיין מתמודד עם יצרו, הנזק ניכר בכל.

אולם, בעת הזאת, כאשר סובבים הסופדים בשוק, נמצאנו נפסדים, כי כיון שהמנהיג בא להנהגת הכלל אחר שהשלים עבודת עצמו, שוב לא היתה דרך עבודתו ניכרת, אלא לאלו שהיו קרובים אליו בימים קמונים, ואתן דוגמא לדבר, כי עוד בהיותי ילד הייתי משיג עבורו סידור עם שמות הוי"ה, שאז היה יקר המציאות, והבנתי ממנו שהוא מקפיד על זה, וכמה מידידי כאן בעיה"ק שמעו ממני הנהגתו זו, ולכן כאשר בא אצלנו, אחר שנשא דבריו ועמדו להתפלל ניגש אליו אחד האברכים עם סידור כזה, אך הוא מיאן לקבלו באומרו שכבר קיבל סידור, ובידו היה סידור כל פה שאין בו שמות הוי"ה, שאל האברך את מלווהו האם חדל ממנהגו, והשיב לו ש'כל ההנהגות רק בבית', ולא בחוץ, ובודאי לא במקום שכבר הגישו סידור אחר, הרי שבצאתו אל העם נסתרה דרכו, ולכן ראוי להתבונן על ימי עבודתו.

משכני אחריו, נרוצה...

על ימי עלומיו כמעט לא שמענו מפיו, אך דבר אחד יאיר הכל, כי פעם בא אחד בתלונה על חתנו שהוא קצת מוזר, עד שאינו יודע מאומה מהנעשה בעולם, ונמנע מלהציץ בעתון. השיב לו רבנו לשון תמוהה 'אני הרי נצחתי מהשואה בזכות שקראתי עתון'..., לפליאתו, סיפר, שבהגיעו לגיל גיוס ברח לשוויץ עם ידידיו נכדי הגר"ח, ר' משה סולוביצ'יק וגליקסון, כאשר חלף הגיל, החליטו לשוב לביתם, בגעגועים נוראים, הם הגיעו לתחנת רכבת עם שלושים בחורים חסידיים, אך ממש רגעים ספורים טרם עלותם לרכבת, חלפו ליד דוכן, וראה עתון תלוי למכירה, ובו כותרת המדברת על מלחמה העומדת לפרוץ בקרוב, וסירב לעלות לרכבת, כולם לעגו לו, וטענו בלהט שכבר כמה שנים המצב מתגלגל, וכותרות אלו מציפות את העתונים, אך הוא נבהל משום שזו הפעם הראשונה שראה עתון, ואמר שאם הקב"ה זימן לו לראות את העתון, הרי סימנא מילתא, ורק ר' משה סולוביצ'יק התחסד עמו, והסכים להמתין אתו כמה ימים עד שיירגע, ובזכות זה יהיו שניהם לפליטה מקבוצה בת 30 בחורים...

סיפור זה כמו אלפים אחרים, מובאים לרוב כדוגמא למעלתו בפרישות, וכוחו הנורא במלחמת היצר, ובהבנה שטחית רואים בזה קיום דברי חז"ל 'בן פורת עלי עין, מי שאין עינו זנה מה שאינו שלו, זוכה שיהיה חינו נטוי על הכל', ואמנם ודאי גם פרט זה נכון, אך האמת עמוקה מאד, מי ישורנה.

אותו אדם שבא לשאול אודות חתנו, כאשר שמע את דברי רבנו, נדהם מאד, והגיב בפניו 'הרי זו דרגא נוראה של שמירת העינים', אך רבנו ביטל את דבריו, ובהינף יד אמר 'אח, פשוט לא היה לי זמן, בשנים האלה הייתי במרוץ, ימי הנעורים כמה אפשר להשיג בהם, אין זמן לשום דבר אחר', כמובן שניתן לתלות תשובתו זו בענותנותו היתירה, אבל יותר נראה שזו אמת לאמיתה, כל פרישותו לא נבעה מתוך מלחמה, ולא התייסר בה, אלא מתוך דבקות והתמקדות במטרה, דרכו היתה ברורה לו, וכדבריו הוא היה כל העת במצב של 'משכני אחריו נרוצה', לא היה לו פנאי לתאוות והפרעות, כי הוא שועט בדרך העולה.

התבטאות נדירה בתחום זה שמעתי מפיו בחול המועד פסח תשמ"ז, בעת שהיה סנדק לאחי הצעיר שיחי', ראיתיו אחר הברית מתבונן על השולחנות הערוכים, כיון שבעיני כל תנועה שלו היתה תורה הצריכה הלימוד, שאלתי 'מה יש לראות באוכל?', וענה לי 'אני רואה שאביך אקלוגער איד, כל מה שהכין ניתן לאכול מחוץ לבית, כי הכל הוגש כמו בשעת הקניה, ללא מגע אדם, שמתי לב שלא פתח את קופסאות העוגיות, כדי שכל אדם יוכל לפתחם בעצמו, כמו שהיה עושה בבית', העזתי פני ואמרתי, אם כן גם רבנו יטעום מסעודה של מצוה..., ואז גילה טפח מאלפיים, ואמר 'הדרגה הכי גבוהה בלאכול, נמוכה מהדרגה הנמוכה ביותר בלא לאכול', הרגשתי שרצונו לומר, שכדי לאכול צריך סיבה כל שהיא, ורק אחר שיש סיבה לאכול, אזי יש לדון מה הכי ראוי לאכול, וכדרכו תמיד, שכל צרכי הגוף הם יציאה מהמסלול הברור של כיסופין וערגה להדבק בבוראו, וללא סיבה הכרחית לא יתכן שיפנה אליהם.

היום שמעתי מאברך, שנשלח על ידי קבלן לבחור קרמיקה לדירתו, כאשר רעייתו ראתה שיש כמה רמות של טיב ומחיר וכו', אמרה לו שלא יקחו את הרמה הגבוהה, 'שהרי הרב שטינמן...', בעל החנות, חילוני, הגיב מיד, 'מהבוקר שמעתי את המשפט הזה כבר מעשרה זוגות'...., אמנם יש בכך קידוש ה' גדול, כאשר ניכרת לכל השפעתו של אדם שקידש עצמו, אך לצערנו יש כאן טעות גדולה, כי זו תפיסה חיצונית בלבד, לא ניתן להדחיק את הנאות העולם הזה בלי טעם, אלא רק כתוצאה

מאי שימת לב אליהם, וזאת בעת שהלב עסוק ברדיפה אחר השי"ת, וכל כולו מופנה רק אל נקודת הקודש הפנימית.

ואמנם כבר בילדותנו, כאשר ישבנו לפניו, תמיד היה ידוע בין התלמידים שאינו עסוק וטרוד בפרישותו הנוראה, כיון שאינה תכלית, אלא רק סיבה, והיה ברור לכולם שהוא חפץ בזיכוכ גופו רק משום שעל ידו יוכל להשיג חכמה בטהרתה, וכמה פעמים שמענו מפיו איך ביאר את דרכו של רשב"י, שבצאתו מהמערה ובשרו מבוקע, אמר חותנו רבי פנחס בן יאיר 'אוי לי שראיתך בכך', והשיב לו רשב"י 'אוי אם לא ראיתני', שהרי קודם שנכנסתי למערה היית עונה על כל שאלה בשנים עשר אופנים, וכעת אתה שואל אותי, ואני משיב לך בעשרים וארבעה אופנים. ודייק רבנו, שרשב"י לא אמר שצער מערה זיכהו למעלות קדושה, אף שמצינו בגמ' שצער מערה מנע אחרים להקבר במחיצתו, הרי שרשב"י בא לומר שעיקר המעלה לא היתה בעצם הצער והסיגוף, אלא בתכלית, שעל ידי הניתוק מהתאוות והוויית העולם, זכה להשגת בהירות בתורה, עד שיכל להשיב על כל שאלה מכל צד, ולא היה מקום שנתפס באי בהירות.

והיה טורח להדגיש שאין הכוונה שהיה רשב"י אומר כ"ד מערכות מחודשות, אלא שהתורה נבלעה בדמו, ובהירה לו מכל צד, וכך ביאר לנו את דברי הרמב"ם (מלכים יב, ד) 'לא נתאוו החכמים והנביאים לימות המשיח, לא כדי שישלטו על כל העולם וכו' ולא כדי לאכול ולשתות ולשמוח אלא כדי שיהיו פנויים בתורה וחכמתה', ושאלנוהו למה לא כתב הרמב"ם שהתאוו לכבוד שמים? והשיב 'די גרעסטער כבוד שמים, איז לערנען', והיינו שעיקר התכלית היא לימוד התורה בלא שום טרדה ופניה, ובכך להשיג בהירות בתורה, ובודאי שיש דרגה נפלאה בהשגת כבוד ה' בידיעת שמותיו ית' וכו', אך היינו רק ע"י לימוד בעמל ויגיעה כדרכה של תורה, ואין טעם בהשגות גדולות בדרך קלילה, והיה חוזר על הבחנה זו רבות, כדי להשריש בנו תחושה זו באופן מוחלט.

הביאני המלך חדריו

ובאמת נקודה זו הראה לנו כבר בבואנו להבחן אצלו לישיבה קטנה, כאשר נדהמנו לראות את הנהגתו, היה זה בליל שבת חורפי, ב' אדר, לאורו המרצד של הלוקס, רבנו היה עייף באופן נורא, כי באותו עש"ק נפטר בבוקר ידידו ר' יושע בער סולוביצ'יק, ונסע לירושלים להלוויתו, כך שלא נח אחר המשמר בליל שישי, אך עם כל עייפותו, כאשר אחד הילדים התבלבל והפך את הדברים, ניתר לפתע ממקומו

ויצא מהחדר, באמרו ש'אולי דופקים בדלת', כמובן אף אחד לא דפק בליל שבת, אלא השתהה מעט עד שהעמדנו את חברנו על טעותו, וסברנו שרבונו לא שם לב, ולכן קבלו, אחרי שנים שמענו מהגר"נ נבנצאל זצ"ל, ששמע מרבנו על בחינתנו, ואמר לו, שראה שהילד יודע את החומר, ובעיניו סדר התשובה אינו עיקרי, אלא הבהירות בהבנת הסוגיא.

גם בימים שישבנו לפניו בשיעורים, היה פותח לרוב בשאלה 'מה תאמרו לו יצויר אופן כזה וכזה', כאשר הוא מכוון אותנו להוציא את ההכרעה מתוך חשבון הסוגיא והראשונים, לפעמים התחכמנו לעיין קודם באילת השחר, כדי להשיב בדברים חריפים מתוכו, אך הוא היה קולט מיד, ומגיב בחיוך 'בספר אפשר לכתוב ווארטים, אבל בשיעור צריך לדעת את חשבון הסוגיא היטב', ותמיד שם דגש על רמת ההכנה לשיעור, כי רצה שההכנה תהיה מכח העמל האישי, ולא משמיעת דברים מוכנים בשיעור, ואדרבא, נהנה מאד כאשר הציגו בפניו הבנה אחרת מדבריו, ופעמים רבות הגענו עמו לריתחא דאורייתא גדולה, שבסופה הגיעה תמיד לאוירה שמחה ותענוג עילאי, אשרי מי שראה זאת.

גם בהיותי בישיבה גדולה, נהגתי להקביל פניו בימים טובים, ופעם באתי בצהרי חג השבועות [יחד עם ידידי שעמו ארע הסיפור במבחן לישיבה קטנה], ולא פתח את הדלת, כדרך הנערים הלכנו סביב הבית, וראינו שהוא שוכב רדום על הרצפה, ולידו הספר שלמד בו, והיה פשוט לנו שנרדם בדרך לימודו, לפני מנחה שבת שוב לביתו, ואז אמר לי לבאר את המשנה 'הלומד ילד למה הוא דומה, לכותב על נייר חלק', אמרתי את ההכנה הפשוטה, שהכוונה למי שמתחיל ללמוד בעודו ילד, שהוא קולט את התורה בבהירות, אך המאחר ומתחיל ללמוד בזקנותו כבר אינו קולט כראוי. אך הוא טען כמה טענות על ביאורי, ואמר שהכוונה להדגיש שמי שהוא 'לומד' כשהוא עדיין 'ילד', אזי מוחו פנוי וקליטתו בהירה, וביאר שעיקר לימודו של אדם תלוי במה שהוא 'לומד' ומבין היטב בנערותו, כי זה הזמן שהאדם יכול לפפנות לבו מכל טרדה, וגם המוח חזק ובריא, והדברים נקלטים לכל ימיו, ואמר שבדק הרבה ומצא שבגיל ארבעים זוכרים את מה שלמדו בגיל עשרים, יותר טוב ממה שלמדו בגיל שלושים.

זכינו, בראשית ימי השכונה, כאשר התעורר דיון בין האברכים אודות דרך הלימוד הרצויה לילדים, אחר שלא הגענו לעמק השווה עם מנהל החיידר, ודרשנו ממנו ליטול עצה מרבנו, ובכואנו לפניו טען המנהל שהורים צעירים מנסים לשנות

את דרך המסורה, אך רבנו השיב לו מיניה וביה, שהורי הבכורים אחראים יותר, כי עדיין לא התרגלו לדלג על בעיות...., ובמשך שיחה ארוכה דרש ממנו להתאים את הרמה לילדים, והסביר במתק שפתיו שכל המשברים, בין בישיבה קטנה ובין בישיבה גדולה, נגרמים אך ורק מחוסר בהירות, לדבריו זמן המשבר תלוי באופי של הלומד, כי מטען המידע הגדול משכלו יוצר לו כעין ענן, שהוא ממש מסך החוצץ למתיקות התורה, וגורם לבלבול וייאוש, שנסחב לפי כח החניך, עד שקורס ומאבד טעם בלימוד.

המשפט שהכי זכור ממפגש זה, הוא "דע לך, שבגיל זה המשפט 'מיגו כח הטענה' שווה לפסוק 'פותח את ידיך', ילד אין לו שום כלי קיבול לקלוט מה זה 'כח הטענה', והוא כל הזמן מתאמץ לשבץ את המונחים שהוא שומע בכל מקום שאינו מבין, עד שמגיע היום, וברור לו שהוא לא מבין כלום, רק מנסה להדביק משפטים לתוספתים, ואז הוא מתייאש".

פעמים רבות שמענו מפיו איך שדיבר בערגה על התקופה של שוויץ, ובתחילה חשבנו שהכוונה על התקופה הראשונה שלמד שם בהתמדה גדולה, אף שנע ונד בין כמה בתי מדרש, אבל פעם אחת התברר לנו שהוא מדבר על התקופה שבה נאלץ לעבוד, והתפלאנו, כי אז לא היתה לו אפשרות ללמוד אלא בלילה, ובעייפות עצומה, ואיזה טוב מצא במצב זה.

אבל יום אחד התבררה לנו שיטתו בענין זה, כאשר סיפר ידידי הג"ר נחום נבנצאל, על אברך שחי בדחקות גדולה, והוצע לו להקדיש מעט זמן למיון הדסים, ובכך להשיג הוצאות החגים, ושאל לרבנו אם לקחת תפקיד זה, והשיב לו, איך תאבד הזדמנות פז שיש לך כיום ללמוד תורה מתוך הדחק, מי יודע לכמה זמן תמשך, והרי יום יבא ותצא מן הדחק, ושוב לא תהיה בדרגה זו, אז הבנו שהוא סבור שמצב זה הוא לכתחילה, כי אז ניתן להשיג בכל רגע של עמל השגת דרגה גבוהה.

וכך אמר פעם במסיבת חנוכה, על מאמר חז"ל 'ראה הקב"ה שצדיקים מועטים ושתלן בכל דור', ותמה מה זו 'שתילת צדיקים', וכי אין להם בחירה? וכן הביא את הגמ' במגילה (יא.) לא מאסתי בימי יוונים... שהעמדתי להם שמעון הצדיק וחשמונאי ובניו, ותמה מה זו 'העמדת צדיק'? וביאר, שהקב"ה נותן שפע וכוח כנגד העמל של האדם, אך בזמן נסיון, וכל שכן בשעת השמד, אז נמשך שפע יותר מהראוי כנגד העמל, וכל מי שעמל מעט, מקבל פי כמה וכמה מתקופה קלה.

אלו הם 'חדריו' של הקב"ה, העבודה הפנימית, של חיבור אמיתי אל הקב"ה, כאשר האוירה סביב כולה מנותקת, כי אז ניכר מי עובד מתוך תוכו, וברוחניות החיבור הוא פנימי בלבד, וכל החיצוניות היא תפיסה שטחית מאד.

נגילה ונשמחה בכך...

קשה לתאר את עולמו הפנימי, המושלם, הרגוע, השלו, והשמח של רבנו, אבל זו הנקודה העיקרית, עליה צריכים לדבר, וממנה ניתן וצריך ללמוד.

אתן דוגמא מימי נעורי, חדר השיעורים של רבנו היה ענק, גם הריהוט בו היה פי כמה מצרכי הבחורים, דרכו של רבנו היתה למסור את השיעור ללא התייחסות לשום הפרעה, תהיה אשר תהיה, וכיום אני יכול לומר מתוך נסיוני, שבמצב כזה אין שום הפרעה לאלו שרוצים ללמוד, עיקר ההפרעה להעברת השיעור, נובעת מכך שמגיד השיעור טרוד בהתמודדות עם המפריע, אך כשעולמו הפנימי של המלמד רגוע ובהיר, השומעים נמשכים אליו כפרפרים לאור, כל מלמד יוכל להעיד על הבחנה זו.

לא יאומן כי יסופר, אבל ארע ובשולי השיעור התקוטטו זוג בחורים בהרמת יד זה על זה, והדבר לא הפריע כלל, אך במקרה חריג זה כנראה חש רבנו אחריות להעיר, ולכן כעשר דקות אחר שנרגעו וישבו במקומם, העיר בחיוך 'מי ניצח?.....', הערה ללא גערה, תחת הכות כסיל מאה.

יתירה מכך, פעם אחת בחור משועמם פירק את כל חמשת החלונות שהקיפו את החדר, כאשר במשך זמן רב היה עסוק בכך, כאילו אינו נמצא בעיצומו של שיעור, כל מגיד שיעור ששומע על כך משתומם מעוצמת הרוח, קשה מאד לר"מ להתגבר על כעסו לנוכח ההתעלמות הגמורה מנוכחותו, כאחד מן הנוכחים אני יכול להעיד שלא שמנו לב כלל לפעילות סביבנו, השיעור נמשך על מי מנוחות כרגיל, רק לפתע אמר רבנו משפט מוזר "בשבת זה סותר, בהקדש יתכן שזה מעילה", כל הבחורים לא הבינו את הקשר הדברים לשיעור, עד שהבחינו בנעשה, צחקו, והשיעור המשיך, כך ללא גערה הובהר לשוליים שמעשיהם מושגחים.

אך העיקר במעשים אלו הוא השורש שממנו הם יונקים, שמעתי מרבנו, שאמר בשם ר' שמחה זליג, ששמע איש מפי איש מאדוננו הגר"א, 'מה עשו בני ישראל ביום מתן תורה, אחרי קבלת התורה בהר סיני? – שרו ורקדו כל היום', והיה מרחיב לבאר לנו, שאם על ההרים הדוממים נאמר שיצאו בריקוד כאלים, פשוט וברור שבני

ישראל שקבלו את התורה, לא יכלו שלא לרקוד, הרי השמחה העצומה בקבלת תורה מרקידה את האדם מאליו, וכידוע, כל ימיו היה נסוך על שפתי רבנו חיות קל ומאושר.

כיצד נראתה עבודה זו אצל רבנו בפועל, שמעתי מידידי שבא לרבנו בחודשים האחרונים ממש, בהם היה חוזר ובודק את עצמו כל העת אם זוכר את לימודו, לא בגירסא בפה, אלא בהעברת הסוגיות במחשבתו, כאשר מפעם לפעם הוא מבקש לבדוק בדברי רש"י או תוס', לראות אם אינו טועה, ומתוך כך ניכר קצב התקדמותו בסוגיות. באותם רגעים ששהה שם, ביקש רבנו לחפש דברי תוס' שנשמטו ממנו, ולמרות חיפוש רב לא נמצא הדבר, והחל לבכות, אך אחר זמן קצר התעשת, והתחיל לשיר 'גדל', ידידי הנ"ל תמה לפשר התופעה של 'בכי ושירות', והנוכחים במקום הבהירו לו שכן דרכו תמיד, בעת של נפילה קצרה, מיד מחזק עצמו בשמחת אותם ימים של ההתעלות בגלות שוויץ, שם שמח ב"ג עיקרים של 'גדל'.

זה הוא - הביאני המלך חדריו, נגילה ונשמחה בו.

נקודת הפתיחה - משכני אחריו נרוצה

כעת נוכל לחזור לראשית הדברים, ולהעמיק בדברים ששמענו מרבנו, מהו הכח המניע את האדם לחיבור או לניתוק אל הקב"ה, כיצד יתעורר האדם ל'משכני אחריו נרוצה' עם ה'מרכבה' ?

רבנו היה רגיל להביא את המעשה ברשב"י שיצא מהמערה ושרף כל אשר ראה פגום, יצאה בת קול 'שובו למערתכם', אחר י"ב חודש יצאו שוב, וכל אשר שרף רבי אליעזר תיקן רשב"י, וביאר רבנו, ששובם למערה לא היה עונש, אלא עוד זיכוכ, עד אשר ראה רשב"י את צד התיקון בכל דבר, וכמו שכתב רבנו יונה (ג, ריז) 'אוילים יליץ אשם ובין ישרים רצון', האויל יחפש מומי בני אדם, ודרך הישרים לכסות על כל פשעים ולשבח האדם כי נמצא בו דבר טוב, הנה לפנינו דרכי ה', בהם הולכים ישרים.

מרגלא בפומיה שכל אדם 'עושה שטייגען' בימי חלדו, אלא שמעט הם המנתבים את עמלם להעפיל לרוממות ההשגה, להתחבר ולהדבק ברצון ה', כאשר כנגדם רובא דעלמא 'עושים שטייגען בקטנות', ומתחפרים בביצתם ובטעויות שרכשו במשובות ילדותם, וממילא מתנתקים ממדותיו ית'.

הרבה לעורר תמיד, שכשאדם בא לבחור דרך, עליו לבדוק להיכן מוליכה אותו, ושמענו ממנו בהספד על הסטייפלר, שמצינו התייחסויות חלוקות אחר מות קדושים, כי במות רבי זירא (סנהדרין לז), שבו שכיני בריוני בתשובה, מאן בעי רחמי עלן, ואילו במות רב אלישיב (מו"ק כה:) נחתרו ע' מחתרות בנהרדעא, הרי שסילוק הצדיק היא עת בחירה, ועומדים במקום סכנה, וראוי להתבונן מה מוליך את האדם לרוממות ומה לקטנות.

היה פשוט בעיניו, שה'קטנות' נובעת ממה שהאדם מעמיד את עצמו במרכז, כאשר הכל נשאב לתאוותיו, וכל ערכיו נמדים לפי צרכיו, ומה שאינו נוגע לו נתפס ברדידות, ולכן אינו חש בכאב הזולת, לעומת זאת, ה'גדלות' תלויה באחריות לכנסת ישראל, כי רצון ה' בטובת בניו, ולכן ההתעלות תלויה בהיקף הפעולות, ועומק ההשקעה להיטיב לזולת, ובשימת לב זו ימשך לרוץ אחר ה'.

את היקף הפעולות ראו הכל, מיום אשר הוטלה עליו האדרת בעל כרחו, ובאופן אישי שמתי לב אחרי שנעדרתי מביתו בסוף שנת תשנ"ג, בעלותי לירושלים, וכשבאתי אליו בתחילת תשנ"ד ראיתי כעין תעלות שנוצרו תחת עיניו, שאלתי את בני הבית בבהלה מה ארע לו, והשיבוני שבעת האחרונה גבר זרם הפונים אליו, וכל לילה הוא מוריד נחלי דמע על צערם של ישראל, ואכן, עם היותי בבת עינו מילדותי, הרי כשבקשתיו אז להזכירני ביום הדין על איזה ענין, אמר לי לראשונה, שהוא מחויב להתפלל על הכלל, ואין בכוחו להתפלל עלי באופן פרטי, זה הוא פרט מצד ההיקף.

מנגד התגלה עומק השקעתו, בשמיעתו העמוקה בדברי זולתו, כאשר בא לפניו בחור שנפגש עם בת וחפץ בה אף ששלשה מאחיה סרו מן הדרך, ענהו שזה דמיון השכנים, אחר שיצא הבחור, נזכר שלא אמר שעיקר בעייתו היא שאביו מתנגד לשידוך, אך כבר לא יכל להכנס. אחר כשעה שאל רבנו לנכדו, האם אדם המונע שידוך מבנו חייב מיתה, והשיבו 'מהיכי תיתי', אמר לו מבתואל... כי אם נגזר השידוך, כל המונעים יסולקו מהדרך.... שאלו הנכד כלפי מה הדברים אמורים, אמר לו מקודם בא בחור לשאול על בת שהוא חפץ בה, ובודאי השאלה היא מפני שהאבא מתנגד... בינו נא זאת.

למעלה מזאת, בחור ששאלו אם חייב לשמוע בקול אמו ללבוש סוודר מסויים שאינו לפי רוחו, כמובן בפניה יעשה את רצונה, אך בישיבה זה מפריע לו בלימוד וכו', השיבו רבינו "אתה רוצה לעשן!", לפליאת השומעים הסביר, לא יתכן

שנידון פעוט כזה בבית יבא לשאלת רב, בהכרח הכוונה להביאו כדוגמא לנידון אם הבן חייב בכבוד אביו במקום שאינו לצורך אביו, ואכן התברר שזו היתה הכוונה.

ועל הכל, אברך שבא להזמינו לסנדקאות 'בעוד שעה בפתח תקווה', הבין רבנו שיש דברים בגו הזמנה משונה זו, והורה להוציא כל איש מחדרו, ושאלו מה הענין...., התברר שרעייתו בדכאון, ורוצה לשמחה, ונסע עמו לפ"ת לאלתר. [וההמשך מבהיל, האברך ביקש ללכת לשחרר רעייתו מבית החולים...., רבנו ראה שנהגו ממהר, שלחו לדרכו, ונשאר להמתין שעות!].

אין ספק שאוזן קשבת ולב מבין לשוועת בנים, מצרף ומקדש את השומע אל אביהם שבשמים, והוא הכח המניע ומושך את האדם השלם לעמוד כל ימיו עין בעין עד יראה אל אלוהים.

לסיום, אספר דבר מבהיל ששמעתי מפיו בסערת רוח, ובמשך השנים הזכירו כמה פעמים:

כאשר בפרוס מלחמת המפרץ, דיבר מרן הגרא"מ שך בישיבה, ואמר שהשואה באה אחר שהקב"ה האריך אף וגבה דיליה, כי התמלאה הסאה, בהיות רוב נשי וילנא הולכות בגילוי ראש, וכנגדו השיב הרבי מלובביץ שאין מקום להרהר אודות קדושי השואה, אשר מי יעמוד במחיצתם, ואיך יהיו בן דורנו לפשפש במעשיהם וכו'.

בו ביום שאלני רבנו אם השתתפתי בשמועס' של הרב שך, וביקש לשמוע דבריו, אחר כך התעניין אם שמעתי את דברי הרבי, וביקש שאחזור גם על דבריו.

ויען ויאמר בתוקף, האמת היא לא כדברי זה ולא כדברי זה [לשון מצויה בדברי הראשונים ז"ל], עמדתי משתומם, ושאלתיו אם כן מה האמת, ומי יודע אותה?

השיב לי ברגש רב, כל אחד לומד את מאורעות התקופה כפי שלמד בבית מדרשו, האחד מעיין מה למדתנו מדת הדין, והאחר שוגה באהבת ישראל, אבל אני הייתי 'שם', וראיתי בחוש את הסיבה הברורה לעונש זה שכילה משפחות וערים ללא הותר זכר, אין לי ספק בזה.

ביקשתי שיסביר לי מה ראה, וכך אמר, על כל עוון שבין אדם לחברו נמשכת מדת ארך אפים לעולם, ותמיד נשאר מקום לתיקון, אם לא בדור זה, אז בדורות הבאים, ומי שהתחלל שם שמים במעשיו, יבוא זרעו ויקדש את ה', אותם

נשים שהלכו בגילוי ראש בוילנא, רבבות נכדותיהם ממלאים את ארץ ישראל בצניעות גדולה, לא יתכן עונש שיש בו כליה, למשפחה או לשבט או לעיר, אלא בעוון שבין אדם לחברו, כי זו מדה כנגד מדה, מאחר שלא האריך אף לרעהו, אף הקב"ה גובה ממנו לאלתר, ואין לו אריכות אף לתיקון, השואה פרצה בתקופה שכל קבוצה אמרה 'אלץ איז אונזערע', היום זה לא קיים!, פעמים רבות ספרתי ברבים הבחנה מבהילה זו, שודאי היתה לאבן דרך בהנהגת רבנו.

לפני מספר שנים, עשרות שנים אחר שיחה זו, סיפר לי ידידי ר' משה יהודה שניידר, שרבנו קם בשבת בבוקר ודמעתו על לחיו, וכאשר העיר לו ששבת היום, אמר לו שעתה עלה בלבו זכר שלש משפחות שנספו ללא הותיר שריד, בתאונות ושריפות וכו', והרי שב ומבצבץ אופן של כליה, שלא ארע כמוהו מאז ימי השואה, והדבר מבהילו ומצער. ניתן להניח שצד חרדה זו העיר את לב הארי, להעמיד תיקון למצב הציבור בדורנו, וכידוע בתקופתו נעשה מהפך בכל הגישה האישית והציבורית בין אדם לחברו.

נגענו בשולי האדרת, ואולי בזה ינתן מושג להשגת רבנו בתואר שם 'צדיק', כהגדרת השל"ה (כי תבא): 'שאנחנו מחויבים להדמות אליו ית' בכל יכולתנו במה שאפשר, מה הוא נסתר מצד מהותו, ונגלה מצד פעולותיו. כן צריך האדם להיות נסתר מצד מהותו, ויהיה נגלה מצד הפעולות לפעול טוב לאחרים, ללמד תורה, להוכיחם ולגמול חסד עמהם, ולעשות קידוש השם ברבים, וכאשר נגמר המצוה, אזי ישוב להיותו נסתר מצד מהותו.

אורחות 'צדיקים'

נאמר בליל ש"ק ויגש בביהמ"ד חזון איש, רמת שלמה

איסור ההספד בשבת נובע מקריאת השבת עונג, ולא צער, אך כבר זכה רבנו בחיי חיותו, שהכל היו מתענגים להשתעשע במעשיו והנהגותיו, עד כדי הוצאת ספרי הנהגות רבים, שאינם מבוססים על תמונות... גם בהספדו ראינו שלצד הצער על חסרונו, הציבור מתענג על שמיעת הוראותיו ואמרותיו, לפיכך מסתבר שכאשר הדיבור אינו על מה חסרנו, אלא על מה זכינו לראות ולקבל ולהעביר לזרענו, אופן זה מותר בש"ק, כי אין אנו מספרים 'יתומים היינו', אלא את אושר אנשי דורנו ששהו במחיצתו.

לא זו בלבד, אלא אדרבא, בשבת קל יותר לדבר, כי באמירת הספד הרי עומדים למבחן בפניו 'דהתם קאימנא', והוא דבר קשה, כיון שהקפיד ביותר על שינוי כל שהוא בדקדוק תיאור המעשים, ואילו בשבת ודאי אינו בא, ונוכל להעמיד את הדברים שראינו כפי ערכנו, להתענג על ה' ועל עבדיו.

אמנם אין זה מכבוד השבת וכבוד הציבור לעמוד ולספר כרוכלא, במיוחד כאשר שמענו מרבנו שסיפורי ניסים אינם רק כדי לחזק את האמונה [כדברי הרמב"ן פר' בא], וגם לא בכדי להראות איך נעשה שינוי בטבע לצורך הצדיק, אלא בעיקר כדי לגלות את צורת אדם השלם, שמתעלה והעולם מתעלה עמו [כלשון המסילת ישרים], והראה כן ממה שליקט יעקב אבנים, ורבו כולם על מי יניח צדיק את ראשו, עד שנעשו כולן לאבן אחת, אף שלא היה מי שראה זאת, ואפילו יעקב לא נהנה מכך, ויתכן שגם לא ראה ולא ידע, ולא זאת בלבד, אלא שאמרו (פרקי דר"א) שלקח י"ב אבנים ממזבח שבנה יצחק, להודיעו שיצאו ממנו י"ב שבטים, והרי לא הקב"ה לקח אלא יעקב, והוא לא ידע כלל, ומוכת, שרצון התורה לספר בזה שאדם הדבוק בבוראו, כל העולם תלוי בו, ובכל מעשיו יש מכוון עליון.

לפיכך נקדים לברר את עיקר קפידתו לבל יכנוהו בתואר 'צדיק', מה מהות תואר זה, ולמה חשש ממנו, והיא סוגיא בפרשת השבוע, פר' ויגש, וכדי להקיפה בראיה רחבה יש להקדים לברר דברי הגר"א (בביאורו לספד"צ) שבכל דור יש שלשה אבות, ובמגלה עמוקות כתב שהם שלשה אנשים שמחדשים הנהגות שונות לדורם, כמשה אהרן ומרים שהביאו ג' מתנות לדור המדבר, ואחריהם בא הצדיק ומעביר שפעם לדורו, ואמנם מדובר בבירור ענין נשגב שאינו לפי ערכנו, אך במשך

כמה שנים שמענו שוב ושוב מרבנו, שהיה מקדים בשיחות רעוא דרעוין, שהדברים העוסקים באבות הקדושים אינם כלל לפי השגתנו, אך גם אם לא יתכן להגיע לדרגות נעלות אלו, צריך לדעת ולהתבונן עד היכן האדם יכול להגיע... ומכח התבוננות זו לעמול עד כמה שיוכל להפיק מעצמו.

טרם נעמיק בעניינו של ה'צדיק' האמיתי, יש להבהיר מה הם תוארי 'צדיק' מוטעים,

א. ראש וראשון נספר מה ששמענו מכלי ראשון, מא' המשגיחים שהיה קרוב מאד לרבנו, ולפני שנה הביא לפניו ספר, ובראשו כתב הקדשה עם תארי כבוד רבים, רבנו קרא את ההקדשה בפניו, ולגודל חיבתו שאלו 'למה כתבת הבלים אלו?', והשיב לרבנו, ששנה קודם לכן בא רבנו לבקרו בחליו, והביא עמו ספר ובהקדשתו כתב 'הגאון הצדיק וכו', ולמה יגרע חלקו בבואו להביא ספר כגומלין. ואמר לו רבנו, שתואר 'צדיק' שנקבע לכל משגיח, אין לו כל קשר למשמעות 'צדיק', ואינו תואר כבוד כלל...

ב. ענין הפרישות, שיש שראו בכך את צד הצדקות, ושמא בזה אמר ש'טועין ב', כי כבר כתב השל"ה (פר' קדושים) שאילו היו טבעי בני אדם שוים, היתה התורה כותבת שיעור לאכילה לדבור ולמחשבה, ויותר מהשיעור אסור, אך כיון שאינם שוים בטבעם, נאמר 'קדושים תהיו', ומשמעו קדש עצמך במותר לך, דהיינו מה שתרגיש שנצרך לפי טבעך, מותר לך, ואילו המיותר לך אסור לך מה"ת.

כשאמר קרח 'כל העדה כולם קדושים', פירש החת"ס שהחסרון הוא, שהיה בעל כרחם, כי לדעתו הרי אכילתם מהמן היתה לחם הקלוקל, [וכבר אמר רבנו כששמע שאמרו על ר"מ סולוביצ'יק 'קדש הקדשים', הלא תוס' מצאו רק קדוש אחד, מראדוש, ואיך נקל לומר 'קדש קדשים'], אך המעלה שאמר קורח אינה נכונה, כי מיעוט האכילה מצד עצמה אינה קדושה, אלא כמו שאמר משה 'מי יתן כל עם ה' נביאים', כי רק בערגה להדבק בהשי"ת עד כדי נבואה, ראוי לעמוד בדקדוקי קדושה.

ועל כך העירו אהרן ומרים 'וכי רק במשה דיבר ה', כי פרישות לכלל היא ערך הסותר את עצמו, ואין לו קיום, וכל מעלתה הוא רק באופן שאין בה נזק, והיא ראויה לכולם, אך אם כל אחד ינהג כהגרי"ש בשינה וכהגראי"ל באכילה, יאבדו צורת כלל ישראל, ועל כך השיבם הקב"ה, כי משה הוא אדם אחר, שהרי פה אל פה אדבר בו, והנהגת הקדושה שייכת למי שנושא בקרבו את שליחות השי"ת.

מעשה נבא לבאר את גדר ה'צדיק' האמיתי שבו עוסקת הפרשה, שכולה נסובה על שני ה'צדיקים' יוסף ובנימין, כמבואר ביומא (לה:): שיוסף נקרא צדיק על עמידתו בנסיון דאשת פוטיפר, ושם (יב.) מצינו שגם בנימין נקרא 'צדיק', שבחלקו קה"ק היכל ואולם, ורצועה יוצאת מחלקו של יהודה ובה מזבח, וכל ימיו מצטער בנימין הצדיק לבלעה, אך לא התבאר למה נחשב בנימין צדיק.

לביאור הענין נקדים דברי רבנו, שהיו מרגלא בפומיה בימי חנוכה, על מאמר חז"ל 'ראה הקב"ה שצדיקים מועטים ושתלן בכל דור', שלכאורה תמוה מה היא 'שתילת צדיק', וכי יש מי שהוא מעיקרו צדיק ואין לו בחירה? וכן העיר על האמור (מגילה יא.) לא מאסתיים בימי יוונים... שהעמדתי להם שמעון הצדיק וחשמונאי ובניו, מה היא 'העמדת צדיק'? וביאר, שבכל עת הקב"ה נותן שפע וכוח כנגד העמל, אך בזמן נסיון, וכל שכן בשעת השמד, נמשך שפע יותר מהראוי כנגד העמל, ועל כל עמן מועט נפתח הלב כפתחו של אולם, עד שהיה אומר ש'כיום הרבה יותר קל להיות רבי עקיבא איגר'...

זו הנקודה הראשונה במהות הצדיק, שעל ידו מתגלה רצון ה' בעולם, והוא משמש כנקודת החיבור בין הקב"ה לעולמו, כי בעמלו נמשך שפע רוחניות וגשמיות לכל הבריות, והרי הוא כצינור שדרכו ניזון כל העולם, וככל שתושלם נקיותו כך ימשך שפעו, כאמור אצל רבי חנינא בן דוסא, כל העולם ניזון בזכות חנינא בני וכו'. והוא האמור בפסחים (צה.) 'כל העולם כולו עומד על עמוד אחד וצדיק שמו', כי אע"פ שעל שלשה דברים העולם עומד, הרי המשכת השפע תלויה באותו עמוד שהוא עצמו נעלם וגנוז בארץ, וכל העולם ניזון על ידו.

והנה הצדיק הראשון בתורה הוא נח, שהיה צדיק רק ביחס לדורו, ולכן זכה לשמר רק את שרשי השפע בתיבה, אך יוסף הצדיק ריכז את שפע כל העולם, [כאמור בפסחים קיט. ש'קיבץ כל כסף וזהב שבעולם' והטמינו בפי החירות], וממנו עבר הכל לידי ישראל, ולכן כשקיבל כסף מאחיו החזירו להם, כי עמוד הצדיק אינו נוטל לעצמו כלל, וכל עניינו הוא להעביר את השפע לישראל ולעולם.

על דבר זה נסובה כל הפרשה, כי בסוף ימי יעקב, כאשר היה צריך להעביר את דרך האבות לדור הבנים, ידע שצריך 'צדיק' עמו, והוא מבני רחל, עקרת הבית, ולפיכך אף שהיו לו י"ב שבטי י"ה, אמר 'שנים ילדה לי אשתי', וכשהלך ממנו יוסף לא הסכים לשלוח את אחיו ה'קטן', אף שהיו לו עשר בנים, כי העברה לדור אחר תלויה בצדיק, והוא מבני רחל המקבלת, ועל כך שאל יוסף 'היש לכם אח', כי ידע

שאם יביאנו אליו, בהכרח יבא יעקב, שהרי ברכת ה' בידו, וא"א להעבירה בלא צינור ה'צדיק'.

אולם כל עוד לא ירד יעקב למצרים, היה בנימין עם יעקב, ואז היה הוא המקשר את יעקב לבניו, עד שהוליד עשרה בנים, וקבע שמם בצפיה ליוסף, ועל כך אמר יעקב ליוסף שיש מעלה לבנים שנולדו לו 'עד בואי אליך', כי כל עוד האב עם הבנים, קבלו השפע ע"י בנימין, אך כשירד, עבר דרך יוסף.

אמנם, חלוק הוא אופי פעולת ה'צדיק' של יוסף מבנימין, ועל כך אמר יעקב במותו 'האספו ואגידה, הקבצו ושמעו', כי הקיבוץ הוא ליכוד הפרטים, והעמדתם ככלי אחד לשמוע ולקבל, ואילו האסיפה, היא חיבור לדבר קיים, כאמור 'האסף אל עמך', 'האסף מרים', והאסיפה נותנת כח להגיד ולהמשיך, ובימי האבות היתה עבודת ה' של יחידים, ויעקב רצה לקבצם לעבודת ציבור, וכאשר הסתלקה ממנו שכינה, אמרו 'שמע ישראל', ובזה התקיימה רק בקשתו 'הקבצו ושמעו', שהתקבצו כל החלקים להיות אומה אחת, אך טרם הגיע זמן 'האספו ואגידה', שהוא החיבור אל השורש, שנשלם ביציאת מצרים.

שורש חילוק זה הוא מהות החילוק בין ענייני בני רחל, כי בנימין הצדיק העמיד עשרה בנים וקבע בשמם צפיה להשפעתו של יוסף, והוא 'זאב יטורף, ולערב יחלק שלל', והמזבח ראוי להיות בחלקו של טורף, המקבל ומחלק שלל, אך כיון שאינו בכור, אינו יכול להעביר את כוחו של יעקב אלא בהיותו עמו במקומו, ורק יוסף הוא המשביר, שבכוחו להמשיך שפע מדרך האבות לבנים גם בתוככי טומאת מצרים [וכל דברנו עתיקים, וכבר קרא רשב"י ליוסף יסוד דוכרא ולבנימין יסוד נוקבא, ואכמ"ל].

מכאן יראה כל מתבונן, כי קל להבחין מי אלו שהיו אבות לדורנו, ובכל יום ויום נשמע מאבותנו ורבותנו על מדותיהם והנהגותיהם, ראש וראשון הוא החפץ חיים, חסיד שבכהונה, שעמל כל ימיו בחדוה להשריש תיקונים גדולים בבין אדם לחברו, כאשר כנגדו עמדו בדקדוק הדין הגר"ח ובנו הגרי"ז, וסביבותם נסערה מאד, ואמר רבנו שצד העבודה האישית שלהם היה חידוש גדול במדת הבטחון, ושאלו הרב סנדר ערלנגר מה חידוש החזו"א, והשיבו 'נפשי לעפר לכל תהיה', ולפליאתנו ביאר, שודאי הוא עמוד התורה של דורנו, אך צד העבודה שלו היתה בנקודה זו, והיינו כי בו היתה תפארת שלימות האיוון, בדקדוק עצום להלכה לצד עמל רב לטובת הבריות, ולכן ממנו עיקר ההנהגה לדורות.

והנה כאמור האבות הנחילו כל אחד דרך מסוימת לעבודה, אך אצלם היתה עבודת יחידים, ואילו עבודת הציבור החלה בדור השני, שנעשו לאומה וקבלו דרך האבות ע"י בניהם ה'צדיקים', ששתלם הקב"ה בדרך של העמדת הציבור ואחריה קבלת השפע, וככל החזיון הזה זכינו לראות בעינינו, בזעיר אנפין בהנהגת צדיקי דורנו.

ההפרש בין הנהגות רבותינו ניכר בשלשה רובדים, אשר שורש כולם נובע מחילוק תפקידי שני ה'צדיקים', שנטבעו בהנהגת העולם לדורי דורות, ואף שקטני מוחין תפסו את החילוק כ'מחלוקת', הרי לפי האמור מצב זה הוא מחויב המציאות, ואדרבא, רק על ידו נוצר שילוב המעמיד את סדר העברת דרך ה' בכל דור משלשת אבות הדור לבניהם, כפי שהועבר ע"י יוסף ובנימין, וכדי לתפוס את נקודת השילוב כפי ערכנו, אנסה להבהיר בחיל ורעדה את אופני הנהגתם כפי שראיתי בנעורי בעת שהסתופפתי בצלם כמה שנים.

(א) תחילת חייהם, הגרא"מ זכה כל ימיו לשבת בין החכמים, לצד גדולי הדור, ואף בתקופות עניו ומרודו הסתופף כל העת בבית המדרש, בדיבוק חברים ובריתחא דאורייתא, וכבר מנעוריו גדל אצל הגרא"ז מלצר, שאף נטלו להיות בן משפחתו, לפיכך עצותיו היו בשיקול וחשבון גדול, ועד יומו האחרון התנהל בריתחא דאורייתא כבן ישיבה צעיר, כבנימין בן זקוניו של יעקב.

לעומתו ימי נעוריו של הגרא"ל, היו בחלקם הגדול בגלות, בבדידות גדולה, בשלב ראשון בטלטול ממקום למקום, ואחר כך במחנה עבודת פרך, ואף כאשר יצא מצרה, הרי כל סביביו עסקו ברדיפה אחר שיקום גשמי, וביסוס מעמד כלכלי, והוא היה יחיד בעולמו שערג להיות מרכבה לשכינה, בארץ שכולה חומריות, כיוסף במצרים, וכפי הנודע כבר אז סלל את דרכו והכרעותיו בשיקול אחד ויחיד של עבד ה', ולפיכך כל השנים יצאו מלפניו רבבות שואליו בהשתוממות על בהירות תשובותיו, כי לא היה אצלו שום צד נגיעה וחשבון ומשוא פנים לשום דבר בעולם, בלתי לה' לבדו.

וכך היה מרגלא בפומיה לבאר את לשון התורה באחי יוסף ש'נבהלו מפניו', ולא נאמרה בהם בושה, כי לסברתם צדקו בדין, ומה להם שהתגלגל עד שנהיה מלך, אלא שהתברר שהכל היה טעות, ואכן החלומות היו רצון ה' ולא נגיעה של יוסף כהבנתם, ועל כך השוו חז"ל מצב האחים ליום הדין לעתיד לבא, כי הקב"ה לא יראה לאדם דבר שלא יכל לתפסו בדעתו, אלא יווכח שהמציאות היתה עמוקה,

ואילולי החשבונות הרבים יכל להכירה, והתביעה היא לשוב למצב של האלוהים עשה את האדם ישר.

ב) אף בעבודת ה' כל ימיהם היתה דרכם חלוקה, כי רבנו הגרא"מ דיבר כל ימיו 'אמונה', והיה ניכר שכל דיבוריו נובעים מהכרת נפשו העיונית והפנימית, ואילו הגרא"ל עסק בעבודת הבטחון, עד שכאשר שאלו אחד אודות ביטוח חיים, השיבו בעוז 'בטחון', וכששאל 'ואם איני בדרגת בטחון' אמר לו, אם כן אין לך כלל חיים, ולמה לך ביטוח..., ואף לי אישית הורה שלא ללמד את בנותי הנדסאות ואדריכלות, וכששאלתי איך יעמדו ברכישת דירות, השיב בתוקף 'גם עכשיו מן יורד מן השמים'.

שורש החילוק באופני עבודה זו, מבואר כבר ע"י הרמב"ן (במאמר האמונה והבטחון) שהאמונה היא האילן והבטחון הוא הפרי, ובתפיסתנו הוא, שהאמונה היא ידיעה הבנה והכרה אף בדבר שאין בו השגה, כמו שכתב באבי עזרי הל' יסוה"ת בשם הגר"ח, ורק על ידה יכול האדם להעמיד עצמו ככלי הראוי לקבל, אולם הבטחון הוא גילוי הפרי הפנימי, דהיינו הוצאת האמונה מכח אל הפועל עד כדי תחושה ממשית בהנהגת ה' אף בחלק הגשמי, ועל ידו נמשך השפע בפועל, ואכן תוצאות עבודות ראשי העם ניכרו בכל דורם, וכדלהלן.

ג) בסוף ימיהם זכו שניהם להנהיג את עם ה', כל אחד בתפקידו לפי שורש נשמתו, כאשר הגרא"מ קיבץ והעמיד את הציבור באופן הראוי לקבל, לדרוש את חלקו, וגם עיצב את האופי הראוי לבני התורה, ולצד שינוי הדרך מרבו הגרי"ז, חידש ויצר מסגרות וגבולות, שנתקבלו כמורשת רוחנית לדורות. וכבר דימוהו בהספדו לרב האי גאון, שבהיותו אחרון חכמי דורו, כלל את כל קודמיו, כי אמנם בתקופה זו הסתיים שלב 'סור מרע' שעניינו הוא הניתוק מדעות חיצוניות, ששוב לא היה להם מקום בבתי המדרש והיכלי הישיבות.

אכן הגרא"ל, החל את השלב של 'עשה טוב', למלא איכות פנימית בכלים מוכנים המשתוקקים למילוי, וזכה לזכך את הציבור, בבירור אמיתות העבודה האישית, וכיון שכבר לא נצרכה העברת ביקורת על דעות חיצוניות שפסו מבתי המדרש, הפנה את הלבבות לקבוע רמה גבוהה בבחינה עצמית באופן העמידה לפני ה', ובהנהגת אדם לחברו, ובכך יצר חיבור פנימי וקדוש אל השורש העליון. ואמנם ההפרש בין העבודות גדול מאד, כי בעוד העבודה להרחיק ולהבדיל בין הציבורים שייכת רק לבני מעלה, הרי שהעבודה הפנימית היא חובתו של כל אדם, אלא שבעת

מלחמה כלפי חוץ היא נדחקה, ואף בעת מנוחה, הרי היא דורשת עמל עצמי והתמדה בקביעות [שלא כעבודת הבירור כלפי אחרים], ולהדרכתה העמיד לנו השי"ת שריד שהשלים עצמו בעבודה זו, עד כדי הרחקת כל ענייני עוה"ז.

יחד עם זאת הביא שפע רוחני וגשמי גם יחד, בתופעה היסטורית של המוני הלומדים ויודעים ש"ס, כוללי זרעים וטהרות, וזמני לימוד חדשים, כערבי שבתות ושבתות, לילי פורים וימי בחירות וכו' וכו', כל אלו לא היו קיימים כלל לפני עשרים שנה, ולצידם נעצרה תופעת נשירה עצומה [שהתחוללה בעיקר בין תשמ"ה לתשנ"ה], ע"י הקמת ישיבות יעודיות, עד כדי הקמת ישיבות לנוער השב לאביו שבשמים באופן מופלא, ובחלק הגשמי, צדקה בהיקף נורא, והחזקת ישיבות וכוללים במאות מליונים מכאלו שמעולם לא תרמו לתורה, וכלם חולקו בנקיות כפים נוראה, שנשמרה אף באנשי ביתו, וכל זה קצה שבחו, ממה שהצליחנו להציץ בערוב שנותיו, עת נפרסה אדרתו על פני כל תבל.

פשוט הוא שכל תופעות אלו, אף שחלקם לא נעשו בפועל על ידי הצדיק, הרי עצם הופעתן דוקא בתקופתו, מורות על גודל השפעת דרכו לדורו, כי כבר אמרו (עירובין מא.) שהגוף הולך אחר הראש.

אמנם בצד אחד השתווה עניינם לגמרי, ואכן עליו הצביעו חז"ל כנקודת הבירור המורה מי הוא הצדיק שנבחר להמשיך דרך האבות לבנים, וכך אמרו על יוסף (ב"ר פד, ו) 'זה נשטם וזה נשטם', וביאר מהר"ל בגו"א שלא נשטם יעקב ולא היה אחיו מבקש להורגו אלא משום עצם מעלתו, והיינו שהיה יעקב נבדל במעלתו מכל בני אדם, ובשביל כך אחיו מבקש להורגו, ולפיכך ברכו יעקב, 'ברכת אביך גברו על ברכת הורי עד תאות גבעת עולם תהיינה לראש יוסף', כי מפני שהוא 'פרישא דאחוהי' (אונקלוס שם) זכה לברכת יעקב, וכמו שיעקב נבדל מעשו, כך יוסף נבדל מאחיו במלכות, ונקרא 'נזיר אחיו', ולפיכך נשטם. הרי ששטימת אחי הצדיק אליו, באה ומתפתחת בעת שהוא נעלה ונבדל מהם.

וראוי להוסיף, שנקודה זו אינה רק סימן, ששנאת הבריות מורה על בידולו וריחוקו של הצדיק מדרגתם ומהותם, אלא היא היא הסיבה ליכולת הנהגתו, כי הרי כיון שבעת הזאת כל יניקתם ממנו, נמצא שאם יחברו אליו יוכלו להזיק יותר מלהועיל, ולפיכך ניתן בלבם לקבל מכוחו בלא יכולת לקחת מכוחם, והדברים עתיקים במקורם.

ומפליא לראות שגם לגבי נקודה זו היה יחס שונה בין רבותנו, ואף עניינו מבואר מימים קדמונים, כי הנה הגרא"מ יצא כאיש מלחמה כנגד כל אויביו, ולא הניח מקום לדעה אחרת, ואילו הגראי"ל לא שת לבו כלל לחולקים על דרכו, ובכל עת צווה לכל סובביו להתעלם, עד שזכו הכל לראות איך נבדלו מאליהם. ושורש הנהגתו נעוץ בדברי אדוננו הגר"א (תיקו"ז צז:) שהמחלוקת שלא לש"ש הוא מערב רב הקופצים להורות וליטול עטרה, נעשה לנו שם כו' [ובאד"א ריש דברים האריך בזיהויים ופירוט קלקולם בדור אחרון], וע"י ע"ר טעה משה, שכעס עליהם ובא לטעות, ובהמשך דבריו משמע שתיקון טעותו בדור אחרון ע"י מניעת הכעס מחמתם. וגם חילוק הנהגה זו נמשך מהאמור לעיל, כי כח החיצוניים הוא מיניקתם מכנסת ישראל, וכבר גילו חכמינו (רמח"ל באילן הקדוש ועוד) דהיינו רק בטרם נשלמה מעלתה, אך בעת שתגיע לשלימות תיקונה [בזווגה עם יסוד המתוקן ע"י צדיקי ישראל], אזי יתווסף כעין מעקה, המבדיל ומונע אחיזתם ומפסיק יניקתם, והוא קילוף קליפת ההנהגה החיצונית הקודמת לפרי, ומראה את עצמה כעיקר הרצון, ובהסרת מסווה זה, נפתח סדר תהליך הגילוי של נקודת הקודש הפנימיות, ולמעלה זו זיכנו השי"ת בשלהי ימי רבנו זיע"א.

[לעונג שבת נאמרו בשלב זה עובדות רבות שזכיתי לחוות בהיותי בצל מו"ר זיע"א, אך כאן אמ"ל].

